

Nationell narcissism

Stuart Burch¹

Den 3 september 2008 möttes Köpenhamns turister av en ovanlig syn. Stadens mest ikoniska symbol – Den lille Havfrue på Langelinie – hade tillfälligt dubblerats. Sjöjungfrun, som vanligtvis brukar blicka långt ut över havet, satt nu och betraktade sin egen reflektion i en stor spegel som hade satts upp bredvid henne. Den hade placerats där av konstnärerna Michael Elmgreen och Ingar Dragset som föremål för ett fotografiskt konstverk med titeln *When A Country Falls In Love With Itself*².

”Such self-absorption, such narcissism, is natural to nations”, påstår Krishan Kumar.³ Under nationella jubileer intar denna narcissism med till synes självklar pondus den nationella huvudscenen. ”När ett land blir förälskat i sig själv” kunde vara en ordboksdefinition av termen ”nationellt jubileum”. Dessa (nu)tidsbestämda paketeringar av specifika historiska händelser eller kanoniska figurer utgör ett kontinuerligt frambesvärjande av nationen. De initieras ovanifrån av en känsla av moraliskt ansvar, och som officiellt sanktionerade självreflektioner fungerar nationella jubileer som försök att ”stötta upp” nationen. Det faktum att dessa evenemang blir så omtvistade visar att de representerar en viktig del i en ständigt pågående process av identitetsformering och -reproduktion. Michael Billig hävdar att: ”national histories are continually being rewritten, and the re-writing reflects current balances of hegemony”.⁴ Aldrig är väl detta så tydligt som under nationella jubileer.

Norges hundraårsevenemang år 2005 utgjorde ett utmärkt exempel på identitetsformering och -reproduktion. I ett försök att hejda ett alltför emfatiskt utbrott av nationalism, valde evenemangets organisatörer att karaktärisera det som en ”markering” snarare än ett ”firande”. Mantrat ”hundraårsmarkeringen” valdes även för att möjliggöra att också Sverige skulle kunna tolka och minnas händelserna 1905 utifrån ett positivt perspektiv. Den fredliga upplösningen av unionen användes officiellt som ett sätt att främja bilden av de två skandinaviska nationerna som ”supermakter för fred”. Detta förklarar bl.a. varför Nobels

¹ Den här artikeln hade inte varit möjlig utan stöd från Norges forskningsråd (Projektnummer: 164925), som finansierade min forskning vid Oslo Universitet 2005. Jag vill också tacka Cecilia Notini Burch som har hjälpt mig med översättningen av denna text.

² 2008, C-print, plexiglas, 200 x 149,3 cm, Galleri Nicolai Wallner.

³ Krishan Kumar, *The making of English national identity* (Cambridge 2003), s. 21.

⁴ Michael Billig, *Banal nationalism* (London 1995), s. 71.

Fredssenter i Norge inledde sin verksamhet under jubileumsåret och invigdes av Norges och Sveriges kungliga familjer tillsammans.

Denna till synes välvilliga och ”naturliga” applicering av arvet från det förflutna på nutidens verklighet maskerade några mindre bekväma sakförhållanden. Få ord yppades t.ex. om det faktum att Norge 2005 köpte hälften av andelarna i vapentillverkaren Nammo, eller att Norge 2003 var rankat som världens sjätte största exportör av vapen. År 2006 vägrade Norsk rikskringkasting AS – NRK – att sända en dokumentär som granskade Norges roll i vapenindustrin.⁵ Detta, och Sveriges misslyckade försök att sälja JAS Gripen's stridsflygplan till Norge under 2008, kunde vara intressanta och tänkvärda utställningsämnen för Nobels Fredssenter i Oslo eller Nobelmuseet i Stockholm.

Vad gäller de historiska aspekterna av 1905 behandlade organisatörerna av ”hundraårsmarkeringen” Norge som vore det ”an empty vessel that had to be filled with ’history’”.⁶ Detta karakteriserades bl.a. av det faktum att tidningen *Aftenposten* på själva hundraårsdagen avslöjade att allmänhetens kunskap om unionsperioden och dess upplösning var i det närmaste obefintlig.⁷ Men efter ett år av ansträngning och en uppsjö av publicerad forskning i syfte att upplysa allmänheten om Norges nationella historia, konstaterade ändå några debattörer att hundraårsmarkeringen av 1905 hade varit ”historielös”⁸.

Detta leder till en central fråga: om man bortser från organisatörers och finansierars stundtals rätt okritiska självberöm, vad är meningen med – och vad blir resultatet av – jubileer såsom ”hundraårsmarkeringen”? Alldeles för många av de evenemang som ägde rum i Norge 2005 var ”toppstyrda”. Vid de tillfällen då *publiken* tilläts vara aktiv, var det ingen som brydde sig om att spela in eller på annat sätt bevara deras tankar och reflektioner.⁹ Detta trots att teknologin sedan länge finns för att möjliggöra aktivt deltagande vid utställningar. Ciolfi m.fl. ger exempel på utställningar som till stor del utformas av publiken. Detta samarbetsinriktade angreppssätt ”stimulerar till social interaktion” genom att tidigare besökares idéer och åsikter lagras och används för att inspirera till dialog med framtida

⁵ Asle Skredderberget, ’Staten kjøper seg opp i omstridt våpenprodusent’, *Aftenposten*, 24.11.2005. Källa: <http://www.aftenposten.no/nyheter/okonomi/article1163801.ece> (sidan besökt senast 24.11.2005). Informationen om Norges export är hämtad från Statistisk sentralbyrå (<http://www.ssb.no>). Arve Henriksen, ’NRK rejects film that debunks Norway’s peaceful image’, *Aftenposten*, 31.03.2006. Källa: <http://www.aftenposten.no/english/local/article1264501.ece> (sidan besökt senast 31.03.2006).

⁶ Jörn Rüsen, ’What is historical consciousness? A theoretical approach to empirical evidence’ (2001). Källa: <http://www.cshc.ubc.ca/pwias/viewpaper.php?8> (sidan besökt senast 8.10.2008).

⁷ Hedda L. Bredvold, ’Etter 100 år er det meste glemt’, *Aftenposten*, 3.04.2005, s. 6.

⁸ Kaja Figenschou, ’Historieløs feiring’, *NRK*, 2.12.2005. Källa: <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/5286379.html> (sidan besökt senast 9.10.08).

⁹ Stuart Burch, ’Love thy neighbour’, *Museums Journal*, 105 (2005:10), s. 34–37 (s. 37).

besökare. Besökare ”bidrar därmed aktivt till utställningen och till skapandet av en stomme med information”.¹⁰

Det är precis den här sortens dynamiska, pluralistiska attityd som borde prägla framtida jubileer. Det faktum att det *kommer* att dyka upp framtida jubileer kan vi nämligen vara helt förvissade om. ”Hundraårsmarkeringen” var endast ett genrep inför tvåhundraårsminnet av 1814. Norges markering av 1905 som inte på något sätt är ett isolerat exempel utgör del av en sorglös årsdagsfirande attityd till det förflutna. I Norge skådar man för tillfället en oavbruten serie kommande jubileer: åren 2006, 2007, 2009 och 2013 uppmärksammar man minnet av Ibsen, Grieg, Hamsun och Munch, som alla tillhör Norges panteon.

Den obevekliga nödvändigheten av att uppmärksamma 1814–2014 bekräftar Pierre Noras påstående att vi i dag är drabbade av ”commemorative bulimia”¹¹. En människa som drabbas av bulimi lider förutom av hetsätande också av en konstant besatthet av sin egen kroppsform och vikt.¹² Metaforiskt sett gäller detsamma för nationer. Därför är Elmgreen & Dragsets *When A Country Falls In Love With Itself* en så passande symbol för fenomenet nationella jubileer. Samtidigt som hon betraktar sin egen spegelbild med vad som ser ut som stor beundran, kan Den lille Havfrue likväl också kasta kritiska blickar på sin egen fysik, oroligt letande efter ovälkomna slappa eller utbuktande partier.

Den titel som Elmgreen & Dragset har givit sin modifierade jungfru blottar verkets tydliga angrepp på nationalismen. Det har tolkats som en kritisk kommentar till ”den allt kraftigare högerinriktade lobbyverksamheten i dansk politik”.¹³ Verket har också ansetts kritisera ”at sjelvfejring ofte knytter sig til nationale symboler med den betænklige konsekvens, at perspektivet på verdens indsnævres”.¹⁴

Detta slags begränsade fokus är temat för en rapport från 2008, *Botenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt och fremtidens muligheter i norsk historieforskning*. Rapporten, vilken sponsrades av Norges forskningsråd, undersöker elva akademiska institutioner i Norge som utför historisk forskning. Den kritiserar vad den ser som ”den

¹⁰ Luigina Ciolfi m.fl., ’Including visitor contributions in cultural heritage installations: designing for participation’, *Museum Management and Curatorship*, 23 (2008:4), s. 353–365 (s. 357).

¹¹ Pierre Nora, *Realms of memory: the construction of the French past. Volume III: Symbols* (New York 1998), s. 609; Stuart Burch, ’The texture of heritage: a reading of the 750th anniversary of Stockholm’, *International Journal of Heritage Studies*, 11 (2005:3), s. 211–233 (s. 213).

¹² *Oxford English Dictionary* (London 1989). Uppslagsord: ’bulimy’. Källa: <http://dictionary.oed.com/cgi/entry/50029049> (sidan besökt senast 8.10.2008).

¹³ Clemens Bomsdorf, ’Row over Little Mermaid move’, *The Art Newspaper*, (96), 12.11.2008. Källa: <http://www.theartnewspaper.com/article.asp?id=16448> (sidan besökt senast 24.11.2008).

¹⁴ *U-TURN Kvadriennale for Samtidskunst*. Källa: <http://www.uturn-copenhagen.dk/30510.5.32/Elmgreen%20&%20Dragset%20> (sidan besökt senast 24.11.2008).

nasjonale fikseringen og den metodologiske nasjonalismen” som karaktäriserar mycket av den forskning som produceras av akademiska historiker i Norge, liksom i många andra länder.¹⁵ För att komma tillrätta med detta efterlyser rapportens författare forskning som å ena sidan är mer teoretiskt utvecklad och politiskt intresserad, å andra sidan mer internationaliserad och komparativ. Den mest frapperande sammanfattande kommentaren fälldes av rapportens huvudman, Bo Stråth vid Helsingfors universitet, i en intervju i tidningen *Klassekampen*: ”Vi etterspør at norske historikere i større grad problematiserer nasjonens grenser”.¹⁶

Mot bakgrund av kritiken i rapporten, kan man konstatera att nationella jubileer utgör ett eldprov för professionella historiker. Jubileerna tillför onekligen resurser till hela den kulturella sektorn, då de frestar med värdefullt finansiellt stöd till projekt, publikationer och presentationer med historiskt tema, och akademiska historiker står allt som oftast först i kö. Men hur många av de monografier som jubileerna resulterar i bidrar med något nytt eller något av central betydelse för den historiska vetenskapen? Och hur många blir lästa av den större allmänheten?

Jubileets formel måste göras om. Det bästa sättet att göra det på är att skifta fokus från ”historia” till ”historiemedvetande” (*historical consciousness*). Det förra är studiet av det förgångna, det senare, som Peter Seixas konstaterar, handlar om ”hur människor ser på det förflutna”.¹⁷ Historiemedvetande bygger vidare på historiografin och utvidgar sitt omfång från den lilla klicken av akademiska historiker till allmänhetens förståelse av ett ”gemensamt” förflutet.¹⁸

Historical consciousness can thus be defined as individual and collective understandings of the past, the cognitive and cultural factors which shape those understandings, as well as the relations of historical understandings to those of the present and the future.¹⁹

Detta växelförhållande mellan det förflutna, nutiden och framtiden återupprepas av bl.a. Saul Friedlander. Han definierar historiemedvetande som ”the consciousness of the passage of time

¹⁵ Bo Stråth, m.fl., *Evaluering av historiefaglig forskning: Bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norsk historieforskning* (Oslo 2008), s. 174.

¹⁶ Citerad i Mads Breckan Claudi ’ – Må kritisere rådende teori’, *Klassekampen*, 23.7.2008, s. 18–19.

¹⁷ Peter Seixas, ’Proposal for a centre for the study of historical consciousness’ (Vancouver, 17.04.2002). Källa: <http://www.senate.ubc.ca/vancouver/minutes.cfm?article=minute01-02/0402/0402.html> (sidan besökt senast 8.10.2008).

¹⁸ Peter Seixas, ’Introduction’, s. 3–20 i Peter Seixas (red.) *Theorizing historical consciousness* (Toronto 2004), s. 5.

¹⁹ Seixas, ’Proposal for a centre for the study of historical consciousness’.

and of the possibility of interpreting diverse events within the context of their temporal setting”.²⁰ Denna definition tillhandahåller ett idealt verktyg för att realisera fenomenet jubileer och utnyttja deras fulla potential. Den skulle kunna inspirera till kontextuell dubbling: ett evenemang skulle kunna utvärderas både i kontexten av det historiskt förflutna *och* i kontexten av här och nu. Sammantaget skulle ett sådant jubileum gestalta en kärnfull ”vision av nutiden och framtiden”.²¹

Jubileerna kunde avancera ytterligare om de som arbetade med dem skulle begrunda de fem principer som Peter Seixas anser vara nödvändiga för historiemedvetandets utveckling och framåtskridande:²²

- Förening ”professionella” och ”populära” uttryck av historia
- Utvärdera teorier om historiemedvetande genom ständig empirisk omprövning
- Förfäktat det jämförande perspektivet då olika former av historiemedvetande studeras
- Värna värderingar som främjar ett rättvist och demokratiskt samhälle
- Acceptera att historiker också måste se sin egen verksamhet utifrån ett historiskt, kontextuellt perspektiv

Den första punkten är särskilt viktig. I stället för att inleda ett jubileum med grundantagandet att människor är okunniga om det förflutna, vore det mer produktivt att etablera en grundlig dialog mellan den akademiska sektorn, den ”officiella” historien, och de många sätt på vilka det förflutna är närvarande i människors sociala liv. Det hör till jubileets privilegierade roll att det kan och bör motverka alla slags hierarkiska uppdelningar. Som sådant bör en av jubileets fundamentala uppgifter vara att förvissa sig om sitt mottagande: att se hur det interagerar med det historiska medvetandet hos olika individer och grupper i samhället.

Detta är särskilt nödvändigt eftersom jubileer till sin natur utgör exempel på ”publik historia” (”public history”). Historiker behöver hitta sätt att kommunicera med en så bred publik som möjligt. Norges jubileum 2014 bör inte bli en återupprepning av ”samma gamla vanliga historiker” som skriver ”samma gamla vanliga historia” på ett språk som bara

²⁰ Saul Friedlander, ’The end of innovation? Contemporary historical consciousness and the ’end of history’’, *SubStance*, 19 (1990:2–3), s. 29–36 (s. 30).

²¹ Friedlander, ’The end of innovation?’, s. 30.

²² Seixas, ’Introduction’, s. 10–16.

de förstår. Och det bör inte heller upprepa misstaget från ”hundraårsmarkeringen” då Norges minoritetsgrupper lämnades utanför deltagandet.²³

Denna rätt hårda kritik till trots, bör man ändå konstatera att ”hundraårsmarkeringen” lyckades åstadkomma en sak av stor betydelse. Evenemanget bekräftade John R. Gillis påstående om att det förflutna endast blir meningsfullt genom interrelationen mellan identitet, minne, tid och rum.²⁴ Att det förhåller sig på det sättet framstod särdeles klart i jämförelsen mellan nutida attityder och inställningar till 1905 i Norge respektive Sverige: medan året i det förra ideligen framställs som ett avgörande politiskt ögonblick, ser man i det senare till andra datum för att rama in landets nationella historia.²⁵ Detta verkar prägla både den akademiska historieskrivningen och allmänhetens historiska medvetande.

Tvåhundraårsjubilerandet till minne av 1814 borde ta denna asymmetri till sig som sin faktiska *raison d'être*. Det skulle bekräfta att historiska ”fakta” inte är någonting i sig själva utan tolkningen av dem – och att historiska fakta kan leda, och ofta också gör det, till ”radikalt olika sätt att förstå och använda det förflutna”.²⁶ Man behöver bara se på Estlands ”krig mot monumenten” för att inse att samhället lider av ett överhängande behov av att lära sig hantera olikartade och mångfacetterade tolkningar av det förflutna.²⁷

Det är här det ofrånkomliga tvåhundraårsfirandet av 1814 kan spela en särskild roll. Och detta är mycket tack vare ett slumpmässigt sammanträffande av årsdagar. Historieskrivningens, och i synnerhet jubileers, selektiva natur kommer att framstå med all önskvärd tydlighet 2014. Evenemangen till minne av 1814 i Norge (och eventuellt också i Danmark och Sverige, dock av andra anledningar) kommer nämligen att överskuggas av ett annat årtal i historien – ett år som kommer att engagera i stort sett hela Europa och en stor del av övriga världen. De kommer inte att vara särskilt fångslade av det utdragna slutet på ett krig i Kontinentaleuropa för tvåhundra år sedan. I stället kommer de att fokusera på början på en annan, senare konflikt som påverkade största delen av den övriga världen. Jag tänker förstås på 1914 – året då det första världskriget, som utmärkte början på en ny epok, började, och vars hundraårsdag med största sannolikhet kommer att markeras på lokal, nationell och internationell nivå världen över.

²³ Ånund Brottveit & Anne Selbekk, *Hundraårsmarkeringen – en markering av det flerkulturelle Norge?* (Rapport 2006: 4, Diakonhjemmet Høgskole).

²⁴ John R. Gillis (red.) *Commemorations: the politics of national identity* (Princeton 1994).

²⁵ Burch, 'Love thy neighbour', s. 37; Stuart Burch, 'Norway and 1905', *History Today*, 55 (2005:06), s. 2–3.

²⁶ Seixas, 'Introduction', s. 10.

²⁷ Stuart Burch and Ulf Zander, 'Preoccupied by the past: the case of Estonia's Museum of Occupations', *Scandia: tidskrift för historisk forskning*, 74 (2008:2), s. 53–73 (s. 53 och 56).

Sammansmältningen av 1814 och 1914 kommer att bli uppenbar under de synkrona jubileerna 2014. De kommer att bekräfta att även om symptomen på *commemorative bulimia* är likadana överallt, varierar orsakerna och konsekvenserna. Det är utifrån dessa skillnader som vi kan få ut det mesta möjliga av värdefull kunskap från våra jubileer. Men om vi *inte* tydliggör detta och verkligen tar det till oss, kommer vi att utvinna mycket lite av värde från de förestående minnesjubileerna. Endast de vanliga och tämligen trångsynta proklamationerna, från historiker som verkar följa etablissemangets påbud och som omsorgsfullt undviker att adressera andra än ett tunt skikt av samhällets invånare, kommer då att erbjudas publiken.

Att det är synnerligen önskvärt, för att inte säga nödvändigt, att undvika ett alltför begränsat, gratulationsinriktat fokus av nationen antyds av Elmgreen och Dragsets *When A Country Falls In Love With Itself*. I deras fotografi är Den lille Havfrue oupphörligt självupptagen. Hon är som den dödsdömda ynglingen Narkissos som gick till floden för att släcka sin törst, och blev lamslagen av sin egen skönhet. Så rädd var han för att förstöra denna vision av ljuvlighet att han vägrade bryta ytan på vattnet och, i sin ovilja eller oförmåga att dricka, sakta utplånade det han beundrade:

Som gula vaxet ju brukar
smälta vid svagare eld, och liksom morgonens rimfrost
tinar för ljummande sol, så även Narkissos av kärlek
tynar småningom bort, av den dolda lågan förintad.
Mjällvit hy ej längre får färg av levande rodnad;
borta är styrka och kraft och allt vad själ v han beundrat.²⁸

Så är det med nationer som förälskar sig i sig själva. Genom överdriven självkärlek kan de förinta sin egen skönhet.

²⁸ Ovidius (övers. Erik Bökman) *Metamorfoser* (Stockholm 1961/1998), s. 103.